

Tomaszewski, Jerzy

„Československo-polská jednání o
vytvoření konfederace 1939-1944.
Československé diplomatické
dokumenty. T. 1-3”, red. Ivan Št'oviček,
Jaroslav Valentou, Praha 1994 :
[recenzja]

Przełąd Historyczny 87/1, 136-137

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

stawicielom prasy polskiej. Oficjalne wypowiedzi prezydenta były wprawdzie formułowane ogólnie, lecz mają znaczenie dla badania stosunków polsko-czechosłowackich w tym czasie. Szkoda jednak, że wszystkie teksty zamieszczono w czeskich przekładach, nie podając zarazem postaci, w jakiej ukazały się w gazetach, dla których były przeznaczone.

Jerzy Tomaszewski

Československo-polská jednání o vytvoření konfederace 1939-1944. Československé diplomatické dokumenty. Editor: Ivan Š t' o v i č e k ve spolupráci z Jaroslavem V a l e n t o u, Praha 1994, Historický ústav Armády České republiky, t. I, s. 165, 1; t. II, s. 166-333, 1; t. III, s. 334-499; t. IV, s. 500-656.

Udostępnienie archiwów czeskich historykom, które nastąpiło dzięki przemianom politycznym 1989 r., umożliwiło podjęcie prac badawczych oraz inicjowanie publikacji, których znaczenie pod niejednym względem wykracza poza ramy dziejów Czechosłowacji. Wśród nich zwraca uwagę inicjatywa wydawnictw źródłowych, dotyczących także problematyki historii Polski. Pierwszym tego rodzaju wydawnictwem jest omawiany zbiór, który zawiera ogółem 208 dokumentów oraz dwa załączniki (wszystkie w językach oryginałów). 10 dokumentów było już dawniej publikowanych i zamieszczono je dla kompletności książki, 55 dokumentów zawiera opuszczenia fragmentów nie odnoszących się do tematyki zbioru. Jako załączniki podano mapkę Europy Środkowej z granicami Polski i Czechosłowacji, prawdopodobnie powstałą podczas rozmów Edwarda Beneša z Józefem Stalinem w grudniu 1943 r., oraz obszerny fragment niepublikowanej wersji wspomnień Beneša, odnoszący się bezpośrednio do zagadnień zawartych w dokumentach. Całość zaopatrzone w wstęp historyczny pióra Jaroslava V a l e n t y (w nim jest także podstawowa bibliografia przedmiotu) oraz wstęp edytorski pióra Ivana Š t' o v i č k a (m.in. wymieniający luki w dokumentach, których nie udało się odnaleźć w archiwach czeskich). Książkę uzupełnia indeks nazwisk zawierający podstawowe informacje o uwzględnionych w nim osobach.

Dokumenty zawarte w zbiorze pochodzą z Wojskowego Archiwum Historycznego w Pradze (zwłaszcza z zespołu akt Beneša), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze, Centralnego Archiwum Państwowego w Pradze (zwłaszcza z zespołu Huberta Ripki) oraz z archiwum Kancelarii Prezydenta Republiki Czeskiej. Zbiory te były dotąd znane jedynie fragmentarycznie i dopiero dla potrzeb tego wydawnictwa przeprowadzono w nich systematyczną kwerendę.

Wydawcy zmierzali do przedstawienia wszystkich podstawowych dokumentów dotyczących rozmów czechosłowacko-polskich w sprawie federacji, natomiast opublikowanie całości zachowanej dokumentacji było niemożliwe z powodu znacznej objętości. Dlatego też dokumenty drugorzędne zamieszczone zostały w wyborze tak, aby umożliwiły zorientowanie się w ich charakterze oraz uzupełniały dokumenty podstawowe. W szczególności zamieszczono całość zachowanej korespondencji dyplomatycznej, wszystkie wspólne dokumenty powstałe w wyniku negocjacji, protokoły posiedzeń komisji złożonej z przedstawicieli obu stron (lecz pominięto protokoły posiedzeń podkomisji, zajmujących się rozpatrywaniem zagadnień szczegółowych), najważniejsze notatki z rozmów polityków odnoszące się do projektu federacji. Zwłaszcza interesujące są notatki i relacje dotyczące rozmów Edwarda Beneša z przedstawicielami trzech mocarstw, którzy wypowiedzieli swe opinie na temat stosunków czechosłowacko-polskich oraz innych zagadnień dotyczących obu państw i stosunków międzynarodowych.

Dokumenty ukazują przede wszystkim przebieg negocjacji czechosłowacko-polskich widzianych oczami czechosłowackich polityków. Jest to bardzo cenne uzupełnienie wiedzy zawartej w wy-

korzystywanych już nieraz, zwłaszcza przez polskich historyków, dokumentach polskich. Wynika z nich jasno, że już w 1940 r. rysowały się między obu stronami istotne rozbieżności, które doprowadziły w końcu do niepowodzenia, a dotyczące stosunku do ZSRR oraz granicy na Śląsku Cieszyńskim. Wprawdzie przedstawiciele obu państw dostrzegali korzyści wynikające ze współpracy oraz projektowanej federacji, wprawdzie znaleźć można w dokumentach obawy obu stron przed Związkiem Radzieckim zaś Beneš skłaniał się początkowo do ustępstw granicznych na rzecz Polski (dok. nr 26, rozmowa z politykami polskimi 17 października 1940), lecz ostatecznie zadecydowały odmienne oceny przyszłej polityki radzieckiej. Dostrzec można, że z upływem czasu Beneš zdawał się modyfikować pierwotne obawy i zaczął wyrażać zaufanie do deklaracji polityków ZSRR (w tym Stalina) na temat powojennego stosunku do państw Europy Środkowej. Charakterystyczne jest także przekonanie, że ZSRR uzna przynależność Rusi Podkarpackiej do Czechosłowacji; miało się to stać pierwszym powojennym rozczarowaniem Beneša, jeszcze nawet przed całkowitym wyzwoleniem Czechosłowacji.

Wydaje się, że politycy polscy okazali w tych rozmowach o wiele więcej przenikliwości w przewidywaniach powojennej polityki radzieckiej. Niedwuznacznie jednak z dokumentów wynika, że obydwa rządy emigracyjne znajdowały się w sytuacji przymusowej; zdominowane przez interesy i postępowanie mocarstw nie miały w rzeczywistości dobrego wyjścia. Zarówno strategia wybrana przez polityków polskich, jak też strategia czechosłowacka doprowadziły do analogicznych skutków, choć odmiennymi drogami. Historyk, który zna przebieg wydarzeń w następnych latach, zauważyć może, że nadmierne zaufanie Beneša do deklaracji radzieckich (por. dokumenty nr 193, 198) doprowadziło do tego, że w 1944 r. posłużyło — zapewne nieświadomie — jako narzędzie radzieckiej dyplomacji przy oddziaływaniu na postawy polityków polskich. Tak np. interesujące byłoby wyjaśnienie, w jakiej mierze informacje przez niego przekazane (dok. nr 206) wpłynęły na decyzję Stanisława Mikołajczyka, by wziąć udział w Rządzie Jedności Narodowej.

Zarazem dokumenty te zdają się potwierdzać pogląd, że z kolei polscy politycy żywili nadmierne zaufanie do deklaracji przedstawicieli mocarstw zachodnich (por. np. dok. nr 194), a w rezultacie interpretowali ich ogólnikowe wypowiedzi niemal jak gwarancje wsparcia w negocjacjach ze Związkiem Radzieckim, ewentualnie nawet liczyli na rozpad koalicji i kolejną wojnę przeciw ZSRR.

Omawiany zbiór dokumentów jest także cennym źródłem dodatkowych informacji o polityce mocarstw, zwłaszcza w końcowej fazie wojny. Wprawdzie wydawcy z założenia ograniczali się do dokumentacji bezpośrednio łączącej się ze stosunkami między Czechosłowacją a Polską, lecz w zapiskach z rozmów Beneša z przedstawicielami mocarstw znajdujemy wiele godnych uwagi spostrzeżeń dotyczących ich koncepcji. Politycy czechosłowaccy sprawiali bez wątpienia mniej kłopotów sojusznikom zachodnim, toteż prawdopodobnie dlatego ich przywódcy wypowiadali się bardziej otwarcie wobec Beneša. Tak np. 3 kwietnia 1943 Winston Churchill mówił: „Rosja — — pomimo wszystkich strat wyjdzie z wojny silna, mocna i jej siła wzrośnie. — — Państwa bałtyckie przypadną definitywnie Rosji. Tak samo jak w 1914 idzie Rosja z nami przeciw wspólnemu nieprzyjacielowi i my będziemy ostatni, którzy chcieliby odebrać jej terytoria, które należą do niej historycznie i strategicznie. To obejmuje także wschodnie granice Polski, aczkolwiek uważam za karygodną lekkomyślność dyskutować teraz o granicach, lub jak czynią to Polacy, domagać się jakichś definitywnych gwarancji granicznych” (dok. nr 70).

Wszystkie dokumenty zaopatrzone są w informacje o miejscu ich przechowywania, formie, a także w przypisy dotyczące formy oraz treści. W niektórych przypisach znajdujemy także cytaty z innych dokumentów, wyjaśniające niektóre szczegóły. Sposób ich opracowania zasługuje na uznanie.

Omawiana publikacja ukazała się w niewielkim nakładzie, przede wszystkim dla użytku najbardziej zainteresowanych historyków, lecz na wiosnę 1996 r., w czasie druku tej recenzji, ukazała się edycja jednotomowa, skierowana do sprzedaży. Książka ta zawiera także obszerne rejestry wszystkich dokumentów w języku angielskim.

Jerzy Tomaszewski